

УДК [001–051(477):061.3(100)]“1919/1939”

*Марина ЧЕБАН***УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ НА МІЖНАРОДНИХ
НАУКОВИХ ФОРУМАХ (1919–1939): ОРГАНІЗАЦІЯ,
УЧАСТЬ, ТЕМАТИКА**

У міжвоєнне двадцятиліття вчені продовжували репрезентувати свої відкриття та досягнення на міжнародних конференціях, симпозіумах, наукових з'їздах, шукаючи нові форми і методи науково-дослідної роботи й популяризуючи в Європі свої здобутки. Зауважимо, що зібрання відбувалися на державному рівні, що ускладнювало позиції та участь у них недержавних слов'янських націй. Активний учасник таких наукових форумів філолог Ярослав Рудницький зазначав: “Ці міжнародні імпрези не завжди дотримуються принципу міжнародності, часто з'їзд бере за основу державну приналежність, тобто на ділі він міждержавний, а не міжнародний. Це дошкульно б'є по т. зв. меншинах, недержавних націях, в тому числі і українцях, оскільки вони не мають змоги формально виступити як окрема група”¹. Як відомо, українські делегації офіційно належали до тих держав, громадянами яких були, – Другої Речі Посполитої, Чехословаччини, Німеччини, УРСР – та представляли такі наукові установи: Наукове товариство імені Шевченка у Львові (НТШ), Національний музей, Український університет у Празі, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі, Українську господарську академію в Подєбрадах, Український науковий інститут у Берліні, Український науковий інститут у Варшаві та ін. Мета цієї статті – висвітлення участі в наукових конгресах українських учених, які працювали в Галичині.

Зазначимо, що на розвиток науки й наукові контакти між польськими та українськими вченими у міжвоєнний період впливала політична ситуація та національно-державницькі прагнення представників обох народів. Українські та польські вчені перебували в нерівних умовах, адже польська влада прагнула всіляко обмежити українське культурно-освітнє й наукове життя. Тому українська наука значною мірою розвивалася автономно від польської, науковці все більше замикалися у своїх національних середовищах. Для більшості вчених із європейських країн нагодою представити свої професійні здобутки та налагодити контакти з закордонними колегами були наукові конференції. Зауважимо, що з усіх українських наукових товариств та установ на міжнародних форумах найбільше визнавали НТШ і ставили його в ряд із Академіями наук.

Зважаючи на політичну ситуацію, незадовільне фінансове становище НТШ і матеріальну скруту його членів, проблеми з виготовленням закордонних паспортів та отриманням віз, лише незначна кількість українських учених у 20–30-ті роки

¹ Я. Р. Міжнародний мовознавчий конгрес і українці / Я. Р. // Новий час. – 1936. – 24 жовтня.

XX ст. могла дозволити собі поїхати за кордон. “При теперішній скруті виїздиться в нас заграницю мало”, – зазначав В. Кубійович². У листуванні К. Студинського з колегами зі Сербської королівської академії в Белграді висвітлено труднощі, з якими стикалися українські вчені під час отримання закордонного паспорта і відкриття візи. Восени 1925 р. голова НТШ отримав запрошення від сербських колег на святкування століття уродин видатного філолога Юрія Даничича. К. Студинський звертався до приймальної сторони з проханням посприяти в отриманні паспорта за пільговою вартістю 4 долари (звичайний коштував 80). Також просив забронювати для нього одномісний номер у готелі орієнтовною вартістю 60–70 доларів. Однак через затягування справи у відповідному міністерстві паспорт науковець отримав лише за два дні перед святом, тому поїздку довелося скасувати³.

Найчастіше Виділ НТШ делегував до участі в конференціях істориків – Мирона Кордубу, Івана Крип’якевича, Миколу Чубатого, Романа Зубика, Ярослава Пастернака, філологів – Філатера Колессу, Ярослава Гординського, географа Володимира Кубійовича, представником від Національного музею був філолог і етнограф Іларіон Свенціцький. Ці та інші дослідники представляли здобутки вітчизняної науки на Міжнародних конгресах істориків, Конгресах слов’янських географів і етнографів, Міжнародних конгресах візантологів, 3’їздах бібліотекарів і архівістів, Міжнародних конгресах історії мистецтва, 3’їздах слов’янських філологів та інших заходах.

Важливою для налагодження співпраці між українськими, польськими та європейськими науковими інституціями й діячами була участь у Міжнародних конгресах істориків – всесвітніх наукових форумах дослідників історії та суміжних наук. Незважаючи на те, що проводити їх почали ще у 1900 р., з періодичністю щоп’ять років, українські вчені вперше приїхали на VI конгрес, що відбувся 14–18 серпня 1928 р. в Осло. Із радянської делегації на ньому виступили Матвій Яворський (“Вплив західних ідей на суспільний рух в Україні в другій–третьій чверті XIX ст.”) і Володимир Юринець “Відображення в українській літературі соціальних процесів в Україні”. Українців у складі польської делегації на ньому не було.

Натомість на черговому VII конгресі, що відбувся 21–27 серпня 1933 р. у Варшаві, було 12 представників українських наукових установ, що діяли поза межами СРСР: зі Львова – Микола Чубатий, Йосафат Скрутень, Ярослав Пастернак, Роман Зубик, Іларіон Свенціцький, із Праги – Дмитро Дорошенко, Вадим Щербаківський, із Варшави – Мирон Кордуба, Олександр Лотоцький та ін. За підсумками конференції з ініціативи й за редакцією М. Кордуби НТШ видало збірник доповідей українських учених. Їхня участь відображена також і в публікаціях Організаційного комітету: тексти доповідей – у матеріалах конгресу, інформація про обговорення – у звітах про засідання, а короткий виклад – у збірниках резюме. На наступному VIII конгресі, що відбувся через п’ять років у Цюриху, серед 99 вчених із Польщі українську історичну науку представляв лише один Мирон Кордуба

² *Кубійович В.* По Софії і Болгарії / В. Кубійович // *Новий час.* – 1936. – 13 листопада.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 164 (Листування з польськими та закордонними академіями наук про співпрацю. 1926–1930). – Арк. 20–23.

(“Домінуюче становище Галицько-Волинської держави на сході Європи в другій половині XIII ст.”), ще один українець Євген Перфецький (“Ставлення польської анналістики до німецького і руського літописання в середніх віках”) входив до складу делегації з Чехословаччини⁴. Зазначимо, що українські вчені з СРСР участі в конгресі не брали. Хоча присутність наших науковців на цих конгресах кількісно була незначною, однак науково вагомою.

Ще однією знаковою подією в науковому житті було створення з ініціативи відомих польських істориків Оскара Галецького та Марцелія Хандельсманна у 1927 р. Федерації історичних товариств Східної Європи з метою пропагування ідеї Східної Європи як великого історично-культурного регіону. До складу Федерації входили, крім польських, чеських та угорських, три українські наукові інституції: НТШ і Національний музей у Львові та Український науковий інститут (УНІ) у Варшаві. Участь у її заходах брали також представники з Німеччини, Болгарії, Румунії, Прибалтики, Югославії та інших країн. Друкованим органом Федерації був “Bulletin d’information des sciences historiques en Europe Orientale”, де публікували огляди історіографії різних країн регіону. У ньому, зокрема, опубліковано огляд розвитку історичної літератури радянської України за 1917–1931 рр. М. Кордуби⁵.

Федерація щороку проводила конференції з метою налагодження співпраці східноєвропейських та слов’янських наукових інституцій, на яких учені з університетських кафедр, товариств, архівів, музеїв виступали з результатами своїх досліджень, дискутували та обговорювали актуальні проблеми. Зазначимо, що тричі репрезентував українську науку на конференції М. Кордуба у Варшаві (1927), Празі (1932) та Цюріху (1938). Також представляли наукові досягнення М. Чубатий, І. Свенціцький (Варшава, 1933), І. Крип’якевич, І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький (Варшава, 1927). Зауважимо, що серед 150 учасників конференції, яка відбувалася 28–30 червня 1927 р. у Варшаві, окрім названих українських істориків, брали участь представники російської еміграції, поляки, чехи, німці, англійці, угорці, латвійці й турки. Не прибули на з’їзд вчені з Румунії та Франції, хоча при паризькій Сорбонні діяв Інститут слов’янознавства. Прагнучи представити громадськості здобутки української історичної науки, М. Кордуба виголосив реферат про важливе значення для наукових дослідів географічних назв – частин села, хуторів, сіножатей, доріг, лісів, пагорбів, долин, боліт тощо. Реферат І. Крип’якевича був, радше, інформативним і мав на меті ознайомити іноземних учених з найважливішими досягненнями тодішньої української історіографії⁶. Зазначимо, що І. Крип’якевича від

⁴ Ісаєвич Я. Міжнародні конгреси істориків і обговорення на них проблем українознавства та участь учених з України / Я. Ісаєвич // Енциклопедія історії України. – Київ, 2009. – Т. 6. – С. 714–726.

⁵ Піх О. Науково-освітня діяльність Мирона Кордуби у Варшаві (1928–1940) / О. Піх // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2012. – Вип. 5: Ювілейний збірник на пошану Олександра Колянчука. – С. 184–191; *Korduba M. La littérature historique soviétique-ukrainienne. Compte-rendu 1917–1931 / M. Korduba // Bulletin d’Information des sciences historiques en Europe Orientale. – Vol. 7–8.*

⁶ *Кордуба М. Конференція істориків у Варшаві / М. Кордуба // Україна. – 1927. – Кн. 5. – С. 196–199.*

української делегації обрано до редакційної комісії слов'янських старожитностей, а М. Кордубу – до президії словникової комісії й управи, створених на конференції Федерації історичних товариств Східної Європи у 1927 р.

Проведення наукових з'їздів у міжвоєнний період мало чим відрізнялося від сучасного. На організаційному засіданні члени оргкомітету обговорювали та затверджували порядок роботи, обумовлювали періодичність проведення наукових зустрічей. Учені, які приїжджали на них, ще до початку мали можливість ознайомитися з тематикою рефератів заявлених учасників, адже програми конференції друкували наперед. На пленарному засіданні з'їзд відкривали голови найбільших наукових установ краю, очільники держави та представники уряду, з привітальними промовами виступали представники від прибулих делегацій. Далі учасники розходилися працювати по секціях, на яких відбувалася “справжня” наукова праця. На підсумковому засіданні зачитували резолюції, прийняті в ході роботи. Робочими мовами конференцій були найбільші європейські – французька, німецька, англійська. Промовляти можна було також усіма слов'янськими мовами, серед них і українською⁷. Організатори конференцій дбали також про культурно-просвітницьке дозвілля учасників, знайомили з найвизначнішими пам'ятками, організували відвідини музеїв, театрів, церков і костелів. Часто офіційних представників державних делегацій та науковців запрошували перші особи країни-господаря. Завершувалися засідання спільною вечерею у ресторані⁸.

Запрошення до участі в наукових заходах надсилали як науковим установам і товариствам, так і окремим діячам. Серед матеріалів, що висвітлюють діяльність НТШ, їх збереглося чимало. Є також і програми конференцій та листування, яке висвітлює різні організаційні моменти їхнього проведення⁹.

У міжвоєнний період значно поживалося проведення наукових форумів, що були започатковані в другій половині XIX ст., та засновано нові. Наприклад, як відомо, всесвітні з'їзди географів проводили ще з 1871 р., зокрема XIV з'їзд відбувся 1934 р. у Варшаві. Натомість всеслов'янські географічно-етнографічні конгреси з ініціативи сербського географа Йована Цвіїча почали проводити з 1924 р. Його ідею підтримали та реалізували чеські вчені, які 4–8 червня 1924 р. в залі Національного музею в Празі відкрили I Всеслов'янський географічно-етнографічний конгрес. У ньому взяло участь понад 400 представників слов'янських народів, найбільше прибуло з Польщі – 93, українців – 6. Конгрес відкрив відомий філолог-славіст Іржі Полівка, від чеського уряду слово мав Іван Маркович, із привітальними

⁷ II міжнародний з'їзд славістів // Новий час. – 1934. – 10 вересня.

⁸ Лукань Р. З Болгарії / Р. Лукань // Нова Зоря. – 1934. – 27 вересня.

⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 100 (Вітальні листи і телеграми громадських організацій і приватних осіб делегатам III з'їзду біологів, лікарів і інженерів у Львові. 1930–1931). – 65 арк.; Спр. 110 (Листи і повідомлення студентських, культурно-освітніх і громадських організацій із запрошеннями взяти участь у роботі з'їздів, зборів, засідань. 1937). – 77 арк.; Спр. 102 (Протоколи, повідомлення, вітальні листи та інші документи V з'їзду українських природників і лікарів у Львові. 1934–1935). – 122 арк.; Спр. 123 (Листування з організаційними комітетами про проведення міжнародних наукових конгресів, з'їздів, конференцій. 1922–1929). – 95 арк.

промовами виступили представники від прибулих делегацій – югославської (Йован Цвіїч), польської (Євгеніуш Ромер), болгарської (Іван Шишманов), чеської (Йозеф Зубатий, Станіслав Ніколаю, Їржі Горак), російської (Юхим Карський) та ін. Представником від українських наукових установ у Празі був Олександр Колесса, а від НТШ слово мав голова товариства Кирило Студинський.

Після офіційного відкриття науковці продовжили роботу в шести секціях: 1) картографії, геофізики, геодезії, гідрографії, метеорології і кліматології; 2) геоморфології та геології; 3) геоботаніки; 4) антропогеографії та економічної географії; 5) антропології, етнографії, демографії і соціології; 6) географії в освіті¹⁰. Метою з'їзду організатори бачили порозуміння між вченими зі сусідніх країн, представлення досягнень у галузі географії та суміжних наук, а також сподівання на пошук наукових досліджень. Важливу роль для вчених відігравали знайомства і налагодження контактів. Зокрема, на цьому з'їзді Володимир Кубійович познайомився з представником української географічної школи Степаном Рудницьким, а також із чехословацьким ученим, доцентом Карлового університету Їржі Кралем, з яким його в подальшому пов'язали довголітня дружба і співпраця¹¹.

Пі з'їзд всеслов'янських географів і етнографів відбувся на території Польщі 2–12 червня 1927 р. Його особливістю було те, що пленарні та секційні засідання відбулися в найбільших наукових центрах країни – Кракові, Варшаві, Познані та Львові, окремі секції працювали у Вільнюсі. Не обійшлося на ньому без конфліктів. Господарі конгресу, польські вчені, до оргкомітету на чолі з Євгеніушем Ромером запросили також і членів НТШ Філарета Колессу, Івана Зілинського, Івана Раковського. Однак участь українців була лише формальною, “видно було, що польські вчені хочуть бути виключними господарями конгресу, надаючи йому специфічну польську закрутку”, – задував дописувач “Діла”¹².

Напередодні з'їзду оргкомітет підготував та видав програму – “Przewodnik kongresowy”, де було надруковано реферати доповідей для ознайомлення наукової громадськості. Погляди на листопадові події у Львові польського історика та архівіста Олександра Чоловського, представлені у його рефераті, викликали обурення українських учених, “бо вони незгідні з дійсністю і не відповідні у виданні, призначеному для людей науки, є важкою обидою нашого українського народу у його визвольних змаганнях”¹³. Тому Виділ НТШ вирішив відкликати своїх делегатів із оргкомітету, навіть ставив під питання участь українських учених у з'їзді та висунув низку умов для ліквідації конфлікту. По-перше, привселюдне вибачення на

¹⁰ Ю. А. Всеславянський географічно-етнографічний конгрес / Ю. А. // Діло (Львів). – 1924. – 10 червня; *Азовський Ю.* Всеславянський географічно-етнографічний конгрес / Ю. Азовський // Діло. – 1924. – 13 червня; *Пацай Т.* Польське етнографічне товариство у Львові: Міжнародна співпраця за умов міжвоєнного часу / Т. Пацай // Гуржіївські історичні читання. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 129–130.

¹¹ *Новіцька Ю.* Науково-педагогічна і громадсько-політична діяльність Володимира Кубійовича в Другій Речі Посполитій / Ю. Новіцька // Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія. – Київ, 2014. – Вип. 19. – С. 118–125.

¹² Славянське наукове єднання // Діло. – 1927. – 17 червня.

¹³ Там само.

інавгураційному засіданні, по-друге, вимога, щоб текст заяви-вибачення був видрукуваний, розданий усім учасникам і внесений у протокол, по-третє, щоб у програмі конгресу вилучили сторінку з некоректним висловлюванням польського вченого. Лише за таких умов члени НТШ погоджувалися брати участь у конференції. Оргкомітет прийняв усі вимоги 5 червня на інавгураційному засіданні у Варшаві Є. Ромер “серед найбільшої тишини і напруження зложив вимагану українцями заяву”. Він зазначив, що в ході підготовки з’їзду виникло непорозуміння – “через недогляд у конференційній книзі найшовся уступ, яким українці почулися слушно ображені”¹⁴. Як наслідок, делегація на чолі з Іваном Раковським все ж таки взяла участь у конгресі, де свої наукові відкриття представили Олександр Колесса, Філарет Колесса, Дмитро Дорошенко, Вадим Щербаківський, Юрій Полянський, Лев Биковський, Володимир Кубійович, Володимир Геринович, Григорій Дрогомирецький та ін.¹⁵.

Учасниками цього з’їзду були також відомі представники слов’янської науки – геодезист та картограф генерал Стефан Бошкович із Белграду, професори Атанас Ішірков та Іван Шишманов із Софії, Вацлав Швамбера з Праги, президент Географічного товариства СРСР Юлій Шокальський із Ленінграда та ін. Українські науковці виступили перед колегами з доповідями: “Міфологічний сюжет місяця і зірок у давніх українських різдвяних піснях” та “Фольклористична творчість Івана Франка” (О. Колесса), “Характерні риси західноукраїнських музичних діалектів в мелодіях народних пісень з Лемківщини” (Ф. Колесса), “Народний елемент в давній українській іконографії” (І. Свенціцький), “Основні види пастухування в польських флішевих Карпатах” (В. Кубійович) та ін. Окрім цього, НТШ спільно з “Львівським Бояном” і “Бандуристом” організували у межах конгресу вечір української народної пісні¹⁶.

Черговий III з’їзд відбувся 4–17 травня 1930 р. у Белграді. На відміну від попередніх, участь у ньому брали представники лише трьох слов’янських держав – Польщі (64), Чехословаччини (80) та Югославії (58). Крім цього, присутніми були вчені з Франції (5), Бельгії (2), Німеччини (1). Українську делегацію представляли лише двоє осіб – В. Щербаківський, В. Кубійович. Бойкотували з’їзд вчені з Болгарії та СРСР: перші через образливі заяви від організаторів, що болгарини не є слов’янами, а другі у зв’язку з політичним курсом СРСР – на запрошення представники Академії наук відповіли, що “наука є інтернаціональна, і не можна ділити її на слов’янську й іншу”¹⁷.

З’їзд був присвячений пам’яті президента Сербської королівської академії наук, ректора Белградського університету, географа Й. Цвіїча, ініціатора проведення конгресів слов’янських географів і етнографів. Наукову роботу вели у восьми секціях: 1) геодезія, картографія, геофізика, метеорологія, кліматологія і гідрографія;

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Пацай Т. Представництво Етнографічної комісії НТШ на міжнародних наукових заходах у 20–30-х рр. XX століття: хронологія подій / Т. Пацай // Народознавчі зошити. – Львів, 2016. – № 4. – С. 769–776.

¹⁷ Кубійович В. З географічно-етнографічного з’їзду / В. Кубійович // Діло. – 1930. – 9 липня.

2) геоморфологія і геологія; 3) фітогеологія; 4) зоогеографія; 5) антропогеографія, економічна географія; 6) етнографія, соціологія, демографія, антропологія; 7) регіональна географія, методика географії; 8) історична географія та історія географії¹⁸.

Місцем проведення наступного зібрання учасники бачили Болгарію, одним із важливих завдань організаційного комітету було примирення болгарських та югославських учених, яке вдалося реалізувати. Не через планованих чотири, а через цілих шість років, 16 серпня 1936 р., у столиці Болгарії Софії розпочався черговий IV з'їзд всеслов'янських географів і етнографів, що тривав до 29 серпня. В ньому взяло участь близько 300 учасників зі слов'янських країн. Найчисленнішою була польська делегація (130 осіб), чеська група становила 70, а югославська – 60 осіб, по декілька осіб представляли українську, російську (емігранти) науку, були присутні також учені з неслов'янських держав, які досліджували географію й етнографію Болгарії. Від української делегації на ньому, як і попереднього разу, були лише В. Кубійович (НТШ) та В. Щербаківський (Український університету у Празі)¹⁹. Знову не приїхала делегація від СРСР, не було білорусів, словаків і лужичан. З'їзд урочисто відкрив та виголосив вітальне слово заступник царя Бориса III князь Кирило. Виступили також інші представники болгарської влади й відомі науковці. Почесним головою конгресу був професор географії Атанас Ірішков, а фактичним – відомий славіст і етнолог Михайло Арнаудов, головним секретарем – географ Іван Батаклієв²⁰.

Найбільшим досягненням українських науковців на цьому з'їзді було проведення організованої Українсько-болгарським товариством виставки карт і діаграм України, які опрацював В. Кубійович. На виставку члени конгресу отримали персональні запрошення. Вона викликала значний інтерес серед суспільства, під час з'їзду виставку відвідало близько тисячі осіб. Її організатори прагнули ознайомити болгарську громадськість і науковий світ з українською науковою працею. Особливе зацікавлення присутніх викликала презентація “Атласу України та суміжних країв”²¹. Як відомо, книга за редакцією В. Кубійовича побачила світ у 1937 р. у Львові. До її авторського колективу ввійшли також В. Дорошенко, Е. Жарський, І. Зелінський, І. Іваницький, І. Крип'якевич, Ю. Полянський, І. Тесля, Є. Храпливий та ін.

Особливе місце в програмі наукових конференцій відведено культурно-просвітницьким заходам – екскурсіям, виставкам, урочистим прийняттям. Специфіка з'їздів географів і етнографів передбачала відвідини різних районів країни-господаря, що давало змогу учасникам ознайомитися зі своєрідними особливостями природи, населення та господарства. Зазначимо, що I з'їзд проходив стаціонарно, вчені перебували весь час у Празі. Натомість другий, що відбувався у Польщі, організовано в досить оригінальний спосіб “наукової подорожі” – члени конгресу 2 тижні жили в спеціально замовленому поїзді, який возив їх майже цілою Польщею, а засідання секцій відбулися по черзі в усіх університетах краю. По дорозі відбувалося чимало дрібних

¹⁸ *Кубійович В.* З географічно-етнографічного з'їзду / В. Кубійович // Діло. – 1930. – 9 липня.; *Пацай Т.* Представництво Етнографічної комісії НТШ... – С. 769–776.

¹⁹ 4 з'їзд слов'янських географів і етнографів у Софії // Діло. – 1936. – 26 серпня.

²⁰ *Кубійович В.* По Софії і Болгарії / В. Кубійович // Новий час. – 1936. – 13 листопада.

²¹ Там само.

екскурсій, науковці мали змогу краще ознайомитися з географічним розташуванням, природними особливостями, народними традиціями та звичаями країни-господаря. Однак, за свідченнями учасників, такий спосіб проведення швидко втомлював. За схожим принципом було організовано і черговий з'їзд у Югославії, однак, порівняно з попереднім, він мав ширшу екскурсійну програму. Десятиденна подорож відбулася за таким маршрутом: Белград–Прахов–Заечар–Ніш–Скоп'є–Мітровіця–Рашка–Кралево–Чачак–Сараєво–Ілідж–Дубровник–Спліт–Сушак–Огулін–Любляна–Загреб, тобто вчені мали змогу оглянути майже всю країну²². Свої враження від цієї подорожі на шпальтах “Діла” яскраво описав Володимир Кубійович²³. Наукові засідання IV з'їзду, що відбувся в Болгарії, провели стаціонарно, оскільки через фінансову кризу ця країна не могла дозволити собі винаймати поїзд²⁴. Натомість другого тижня учасники мали можливість подорожувати та оглядати чудові куточки країни – одна прогулянка відбулася до північної частини, друга до середньої, дві – в гори Роуме, та ще одна – в південно-західну частину краю, в область найвищих гір цілого Балканського півострова, що дало змогу ознайомитися з різноманітністю і багатством місцевих краєвидів²⁵.

Зазначимо, що надалі географи та етнографи планували збиратися раз на чотири роки. Місцем проведення чергового з'їзду в 1940 р. бачили СРСР. Однак цю ідею одразу поставили під сумнів, оскільки радянські вчені не брали участі ні у III, ні у IV конгресі. Розглядали й інший варіант – чехословацьке місто Братислава. Урешті-решт, у зв'язку з політичними обставинами йому так і не судилося відбутися.

Делегати від Історично-філософської секції НТШ – Й. Скрутень (“Апологія Йова Асітеса”) та Національного музею – І. Свенціцький (“Культурні і мистецькі взаємини західноукраїнських територій з Візантією”) уперше представляли українську науку на IV з'їзді візантологів, що відбувся 9–15 вересня 1934 р. у столиці Болгарії. І. Свенціцький згадував, що “на конгресі про Україну переважно знають, але є й такі, що дефініцію України бачать ось в чому: “Україна, це країна, що її поетом є Шевченко та героєм Тарас Бульба; українець читає Шевченка, або згадує Тараса Бульбу тай плаче”. Є й такі, що знають “на Україні живуть тільки мужики та говорять по свому”²⁶. Учений також зазначив, що з'їзд відбувався “в атмосфері чистої науки, без усякого особистого упередження і скритої зависти”²⁷. До Софії з'їхалося близько 120 учасників-чужинців; місцевих науковців, що брали активну й пасивну участь у нарадах, було 80 осіб²⁸.

²² Пацай Т. Польське етнографічне товариство у Львові... – С. 129–130.

²³ Кубійович В. З географічно-етнографічного з'їзду / В. Кубійович // Діло. – 1930. – 3, 4, 5, 6 липня.

²⁴ Кубійович В. По Софії і Болгарії / В. Кубійович // Новий час. – 1936. – 13 листопада.

²⁵ Кубійович В. По Софії і Болгарії / В. Кубійович // Новий час. – 1936. – 17 листопада.

²⁶ Свенціцький І. Четвертий міжнародний конгрес візантології в Софії / І. Свенціцький // Діло. – 1934. – 22 жовтня.

²⁷ Там само.

²⁸ Лукань Р. З Болгарії / Р. Лукань // Нова зоря. – 1934. – 7 жовтня.

Роботу конгресу вели в чотирьох секціях – Візантія і слов'янський світ, Історична, Філологічна, Археологічна. Засідання відбувалися в окремих залах новобудованого приміщення Софійського університету імені Святого Климента Охридського та будівлі Болгарської академії наук. Відомі філологи на трьох засіданнях представили 16 рефератів, у яких відтворювали проблемні питання взаємин візантійських джерел, їхніх мовних форм, змісту, назв, побуту, поезії, прози, мистецтва церковного співу тощо, доболгарських і праболгарських зразків у галузі філології і навпаки. Члени Історичної секції виголосили 15 рефератів на чотирьох засіданнях; доповіді науковців стосувалися загальної візантійської тематики – історії богослов'я, права, полемічної літератури, географії, хронографії, топографії, торгівлі, та регіональної – болгарської, румунської, мадярської історії. Чисельно найменша секція, хоч і з найбільшою кількістю слухачів, «Візантія і слов'янський світ», провела три засідання під проводом професора Войслава Моле з Кракова, де було виголошено 13 рефератів. Її члени вирішили видати підбірку Кирило-Мефодіївських джерел та доручили цю працю комісії у складі Мілоша Вайнгарта і Френсіса Дворніка з Праги, Валерія Погорелова з Братислави, Михайла Попруженка й Олександра Теодорова-Балана зі Софії, Іларіона Свенціцького зі Львова. Завданням останнього було зібрати з рукописів та стародруків Галичини статті, що стосувалися цієї тематики. Саме тоді І. Свенціцький зацікавив присутніх виступом про культурні й мистецькі взаємини України з Візантією. Археологічна секція провела шість засідань, на яких було виголошено найбільше рефератів – 38. Її члени мали проєкційний апарат, що давав змогу демонструвати слайди та наочно представити матеріали розкопок та інший ілюстративний матеріал.

Основною тематикою рефератів, виголошених на цьому конгресі, були взаємини Західної Європи і слов'янського світу з Візантією – світська та церковна політика, культурно-мистецькі зв'язки. Найчисленнішу групу візантиністів на конгресі становили німці на чолі з професором Францом Дельгером, редактором “*Byzantinische Zeitschrift*”, бельгійську делегацію очолював візантиніст і славіст професор Генрі Грегуар, редактор місячників “*Flambeau*” та “*Byzantion*”. І. Свенціцький зазначив відсутність “першорядних візантологів, що сьогодні вважаються в світі за провідників своєї науки. Нема А. Бееса, Й. Штинговського, Й. Цайлера, М. Йорги, І. Сайдака, нема нікого з російських вчених-емігрантів, нема багатьох інших, що сумлінно досліджують ту широку і складну науку й пишуть праці всесвітнього значення. Брак цих чільних митців давався відчутти загально. Особливо підчеркували се учасники, коли свобідні від наукових занять, зустрічалися взаємно на прогулянках чи офіційних прийняттях”²⁹. Українські вчені згадували, що болгарський уряд не шкодував коштів на проведення наукових з'їздів та покривав всі витрати учасників, вони “не лише не платили звичайного конгресового збору 5 доларів, але ще й дістали безкоштовний проїзд в вагонах першого класу по всій Болгарії протягом вересня”³⁰.

²⁹ Свенціцький І. Четвертий міжнародний конгрес візантології в Софії / І. Свенціцький // Діло. – 1934. – 22 жовтня.

³⁰ Лукань Р. З Болгарії / Р. Лукань // Нова Зоря. – 1934. – 27 вересня.

Знаковою подією в науковому світі стало відкриття задля наукової координації та співпраці учених Всеслов'янського з'їзду філологів. Ідея заснування виникла ще у 1899 р. на археологічному з'їзді в Києві, де схвалено пропозицію чеських учених провести його в 1901 р. у Празі. Однак австрійська влада на це дозволу не дала. Тоді Російська академія наук із 1903 р. почала скликати тимчасовий з'їзд російських філологів, у якому брали участь й інші слов'янські та закордонні вчені. Початок уже наступного 1904 р. російсько-японської війни унеможливив подальше проведення наукових зібрань. Знову до цієї ідеї повернулися лише через 20 років, під час проведення I з'їзду слов'янських географів та етнографів. Відкриття конференції вирішено приурочити до сотих роковин смерті визначного чеського славіста Йосифа Добровського³¹. Організатори ставили перед собою конкретну мету: представити досягнення слов'янських філологів та їхній внесок у загальносвітову науку й об'єднати дослідників усіх слов'янських народів. I з'їзд слов'янських філологів під проводом професорів Матія Мурка, Іржі Полівки та Іржі Горака відбувся 6–13 жовтня 1929 р. у Празі. На урочистому відкритті міністр освіти А. Стефанек та президент Академії наук Й. Зубатий вітали гостей. Слово мали також представники наукових інституцій Америки, Англії, Франції, Естонії, Литви, Норвегії, Фінляндії, СРСР, Болгарії, Сербії, Хорватії, Польщі. Від української делегації промовляв голова НТШ К. Студинський. Його виступ обурило представників російської еміграції, яких до слова не запросили. На знак невдоволення російська делегація на чолі з істориком літератури Володимиром Францевим покинула зал. Із цього приводу в російському еміграційному часописі “За Свободу” зазначено: “Мабуть проф. Мурко забув, що Львів знаходиться в Польщі і, що від Польщі виголошував привіт польський делегат. Незрозуміло чому між “українцями” спинилися саме на Т-ві Шевченка у Львові. Якби там не було, а виступ українського представника переповнив чашу терпіння”³². Цей випадок ще раз засвідчив те нелегке становище, в якому перебували українські науковці. Як члени польських делегацій, вони були змушені постійно доводити своє право не лише окремих виступів, а й взагалі участі у міжнародних заходах, оскільки їх фінансував уряд і вони зверталися за дозволом на виїзд за кордон до профільного міністерства³³.

Загальна кількість учасників з'їзду становила близько 600 осіб, серед них 27 українців з Праги, Берліна, Варшави, Львова, Києва, Мінська: Василь Біднов, Леонід Білецький, Дмитро Греголинський, Наум Калюжний, Олександр Колесса, Григорій Омельченко, Іван Панькевич, Володимир Січинський, Василь Сімович, Максим Славінський, Степан Смаль-Стоцький, Степан Сірополко, Леонтія Студинська, Павло Зайцев, Іван Зілінський, Іван Брик, Володимир Дорошенко, Філарет Колесса, Кирило Студинський, Петро Бузук, Костянтин Чехович, Дмитро Дорошенко, Мирон Любинецький, Іван Огієнко, Роман Смаль-Стоцький, Кость Німчинов, Сергій Пилипенко. Через хворобу не зміг приїхати Іларіон Свенціцький. Наступного дня після відкриття почалася робота секцій, де виголошували доповіді

³¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 96 (Стаття І. Брика “Перший з'їзд слов'янських славістів у Празі”). – Арк. 1.

³² З'їзд славянських філологів у Празі // Діло. – 1929. – 15 жовтня.

³³ Пацай Т. Представництво Етнографічної комісії НТШ... – С. 769–776.

та дискутували. Згідно з регламентом роботи, на доповідь відводилося 20 хв, на дискусію – 10. Усі доповідачі-українці виступали рідною мовою³⁴.

Учасники зазначали, що з'їзд чехи підготували і провели “прекрасно”. Запам'яталася також і запропонована культурна програма: у день відкриття автомобільна екскурсія Прагою та урочисте прийняття. 7 жовтня учасників з'їзду на обіді приймав міністр А. Стефанек, 8-го – рада міста Праги. Того ж дня ввечері вони мали змогу відвідати оперу Б. Сметани “Далібор” за старовинною чеською легендою про видатного лицаря. 9-го ввечері відбувся раут у міністра закордонних справ Е. Бенеша. 11-го всі учасники поїхали до Берна, де спочивають мощі Й. Добровського, а 12-го до Братислави. Наступного дня відбулося офіційне закриття конференції. Вирішено проводити зібрання з періодичністю раз на п'ять років. Приємною несподіванкою для закордонних учасників були отримані в подарунок книги³⁵.

На черговому конгресі славистів-філологів, що відбувався в залах Варшавської політехніки 21–30 вересня 1934 р., брали участь від НТШ Я. Гординський, В. Сімович, М. Тершаковець, Ф. Колесса, І. Свенціцький, К. Студинський, В. Лев, К. Чехович, М. Гнатишак, Й. Шемлей, Т. Пачовський, Я. Рудницький, Я. Ковалик³⁶. За чисельністю українці посідали на ньому третє місце після поляків і чехів. Варто зазначити відсутність на ньому російських представників як з Москви, так і з еміграції³⁷. Робота конгресу відбувалася в чотирьох секціях: мовознавчій, літературознавчій, суспільно-культурній та дидактичній. До почесного комітету входив С. Смаль-Стоцький, який представив громадськості доповідь “Проблема прамови східних слов'ян”. 25 вересня в межах конгресу відбулося спеціальне засідання під проводом В. Сімовича, присвячене українській мові. На ньому виступили з рефератами Є. Грицак, І. Ковалик, І. Рудницький, Р. Смаль-Стоцький, І. Свенціцький, К. Чехович та І. Зілінський³⁸. Закриття з'їзду відбулося у Кракові, де було виголошено наукові доповіді та прийнято резолюцію. Під час конференції учасники мали змогу прогулятися кораблем по Віслі, відвідати виставку наукових видань та оглянути найвизначніші місця Кракова³⁹.

Результати обговорення доповідей на з'їзді узагальнено в резолюціях, у яких, зокрема, зазначено: кожна слов'янська країна повинна систематично видавати наукову літературно-історичну та етнографічну бібліографію, різні церковнослов'янські та старослов'янські тексти, підручники з історії слов'янських літератур; під час транскрипції географічних і власних назв, цитування текстів зі слов'янських мов треба використовувати одну систему транслітерації, а також скласти фонетичну

³⁴ З'їзд славянських філологів у Празі // Діло. – 1929. – 15 жовтня.

³⁵ Там само. – 11 жовтня.

³⁶ II міжнародний з'їзд славистів і українців // Новий час. – 1934. – 17 вересня; Діло. – 1934. – 10 вересня.

³⁷ II славистичний з'їзд // Мета. – 1934. – 21 жовтня.

³⁸ II міжнародний конгрес славистів у Варшаві // Діло. – 1934. – 26 вересня; З'їзд словянських філологів // Нова зоря. – 1934. – 23 вересня.

³⁹ II міжнародний з'їзд славистів // Новий час. – 1934. – 27 вересня, 1 жовтня.

абетку, в якій зміни артикуляції зубних, палаталізованих та шиплячих звуків потрібно позначати системою діакритичних знаків⁴⁰.

У вересні 1936 р. відбувся IV міжнародний лінгвістичний з'їзд у Копенгагені, де зі слов'янських народів участь брали болгари, серби, чехи, словаки, поляки, росіяни. Українські наукові інституції теж отримали запрошення його відвідати, однак через відсутність фінансування потрапити туди не змогли. Ярослав Рудницький із розпачем констатував: “наша найвища наукова установа не має настільки моральної і матеріальної підтримки серед громадянства, щоб могли вислати делегацію на науковий з'їзд”⁴¹. Зауважимо, що це був не єдиний міжнародний з'їзд, на якому не були представлені здобутки української науки.

Питання спільних та відмінних рис архівів, бібліотек, музеїв, розмежування сфер їхньої діяльності у 20–30-х роках були предметом наукових дискусій. Зокрема, їх обговорювали на IV з'їзді бібліотекарів і архівістів у Варшаві в 1936 р., де з українського боку виступали Й. Скрутень та Я. Чума. На ньому обговорювали “нові вказівки щодо реорганізації бібліотеки на зразок Заходу, особливо Північної Америки” та розглядали “новий спосіб каталогування (децимальний)”. Під впливом резолюцій з'їзду було створено систематичний каталог на весь фонд книгозбірні Богословської Академії⁴².

Участь у міжнародних наукових форумах брали не лише українські гуманітарії, а й дослідники точних наук. У роботі I польського математичного з'їзду, що відбувся у Львові 7–10 вересня 1927 р., взяв участь Мирон Зарицький, який виступив із доповіддю “Когеренції та адгеренції Кантора”. Зазначимо, що на ньому виголошено близько 100 доповідей, працювало вісім секцій: математичної логіки та основ математики; алгебри і теорії чисел; теорії множин і теорії функцій дійсної змінної; аналізу; геометрії; прикладної математики; механіки, математичної фізики та астрономії; дидактики, історії та філософії математики. Виступали відомі польські вчені Максиміліан Губер, Гуго Штайнгауз, Стефан Банах та ін., а також видатні математики – А. Андерсен з Копенгагена, Н. Барі, М. Лузін і Д. Меньшов з Москви, В. Главати з Праги, Д. ф-Нейман з Будапешта, П. Саргеску з Румунії та ін. Систематично брав участь у міжнародних наукових форумах відомий український металург І. Фещенко-Чопівський, зокрема очолював польські наукові делегації на міжнародних металургійних конгресах у Бельгії, Франції, Німеччині. Учений здобув авторитет і мав тісні особисті контакти з провідними металознавцями З. Чохральським, Е. Бейном, Г. Шателъє, Г. Карпентъром, Л. Жілеттом, У. Евансом, відвідував

⁴⁰ Горєва В. Українські вчені та українознавча проблематика на першому Міжнародному з'їзді слов'янських філологів (Прага, 1929 р.) / В. Горєва // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ: Інститут рукопису НБУВ, 2016. – Вип. 20. – С. 519–528.

⁴¹ Я. Р. Міжнародний мовознавчий конгрес і українці / Я. Р. // Новий час. – 1936. – 24 жовтня.

⁴² Кунанець Н. Опрацювання фондів наукових бібліотек Львова (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.) та створення довідкового апарату для них: особливості методології та методики / Н. Кунанець // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 68–85.

найкращі металознавчі лабораторії в Стокгольмі, Берліні, Дюссельдорфі, Лондоні, Парижі та інші осередки металургійної і металознавчої справи Західної Європи⁴³.

26–29 травня 1927 р. у Варшаві відбувся I з'їзд слов'янських лікарів, в якому взяли участь болгарські, польські, російські та чеські учасники. Українську науку представили від Львівського лікарського товариства М. Музика, М. Вахнянин, Е. Лукасевич, від Спілки українських лікарів у Чехословаччині Б. Матюшенко, О. Гнатюківна, О. Леонтовичівна, Г. Ортинська, І. Ортинський та Ю. Панчишин. На наукові засідання було відведено три дні, з українських учених виступав Б. Матюшенко, розповідаючи про медично-санітарну справу в УРСР⁴⁴. Кожні два роки у Львові відбувалися також З'їзди українських природників і лікарів, які наукову частину зібрань проводили у трьох секціях: лікарів (Ю. Кордюк, Я. Гинилевич, М. Дзерович, М. Панчишин, І. Ортинський та ін.), біологів та географів (Ю. Полянський, В. Кубійович, М. Кулицький, З. Залуцький), математиків і фізиків (В. Кучер, В. Міліянчук, А. Ластовецький, З. Храпливий, М. Зарицький)⁴⁵.

Попри спільну участь у міжнародних наукових форумах, учені майже не брали участі в заходах, які організувала інша сторона. Зокрема, українці ігнорували Загальні з'їзди польських істориків, що відбувалися раз на п'ять років у найбільших містах Другої Речі Посполитої – Познані (1925), Варшаві (1930), Вільно (1935). 30 травня 1925 р. польський медієвіст Станіслав Закшевський у листі до голови НТШ Кирила Студинського висловив прохання надати йому список українських учених, яким би він міг надіслати запрошення на IV з'їзд польських істориків в Познані. Він також наголошував, що “за те, щоб реферати були друковані мовою авторів”⁴⁶. Однак українські вчені запрошення не прийняли, про що свідчать протоколи цього і наступних з'їздів⁴⁷. Польські дослідники, своєю чергою, не брали участі в наукових заходах, організованих НТШ.

Неоднозначно ставилися до співпраці та “загравання” з польськими вченими й самі українські науковці. Одним із прикладів цього можуть бути закиди у львівській пресі щодо участі Іларіона Свенціцького у VII Міжнародному конгресі історичних наук у Варшаві у 1933 р. та його виступі на ньому польською мовою. Як відомо, офіційною мовою міжнародних наукових форумів була французька, нею виголошували більшість доповідей, друкували реферати, видавали конференційні збірники. Поряд

⁴³ Романів О. Польські вчені в Науковому товаристві ім. Шевченка / О. Романів // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1998. – Т. 6–7. – С. 209.

⁴⁴ Перший всеславянський лікарський з'їзд. Участь української делегації // Діло. – 1927. – 8 червня.

⁴⁵ Перший всеславянський лікарський з'їзд. Участь української делегації // Діло. – 1927. – 8 червня; 9 червня; V з'їзд українських природників і лікарів // Діло. – 1935. – 5 травня; П'ятий з'їзд українських природників і лікарів // Новий час. – 1935. – 24 квітня; З'їзд українських природників і лікарів // Новий час. – 1937. – 18 травня.

⁴⁶ У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / [упоряд. О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник]. – Київ: Наукова думка, 1993. – С. 458.

⁴⁷ Pamiętnik IV powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925 r. Protokoły. – Lwów, 1927. – 254 s.; Pamiętnik V powszechnego zjazdu historyków polskich w Warszawie 28 listopada – 4 grudnia 1930 r. Protokoły. – Lwów, 1931. – 412 s.

з тим допускали використовувати на нарадах і національні мови членів конгресу. На сторінках “Мети”, “Нової Зорі”, “Вісника” Р. Зубик та М. Кордуба закидали І. Свенціцькому, що той “місто в своїй рідній мові, відчитав свій доклад по польськи”⁴⁸ та назвав себе “gente ruthenus, natione polonus”. У гумористичному журналі “Комар” було опубліковано образливу карикатуру на нього⁴⁹. На засіданні Філологічної секції НТШ колеги засудили такі висловлювання вченого. Натомість сам директор Національного музею у Львові так пояснював ситуацію: для конгресового збірника потрібно було вказати національну належність, “подав я Ukrainion de la Pologne, одержав письмений запит із Секретаріату конгресу, чи я походжу з Радянщини чи з Польщі на що я відповів по німецьки, що з роду і по мові я з української народности, а державній приналежності – громадянин Польщі (Polnischer staatsbürger)”⁵⁰. Щодо виступу польською мовою зазначив: “що після моєї завваги в українській мові, що не бажаю вносити в комісію складену в дану хвилину з 5 поляків і по одному – чеха, мадярина, румуна, руського – ніякого політично мовного замішання говорив я рівно ж по-польськи”⁵¹.

На відміну від науковців у Польщі, українські емігранти в Чехословаччині, заручившись підтримкою на державному рівні, мали значно більше можливостей для самореалізації. У час між двома світовими війнами тут були створені та успішно діяли десятки українських науково-освітніх установ, серед них Український вільний університет, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська господарська академія, Музей визвольної боротьби України та ін. За підтримки уряду українським науковцям вдалося організувати та провести у Празі два наукові з’їди – у 1926 та 1932 рр.

У залах Геологічного інституту Карлового університету 3 жовтня 1926 р. І з’їзд відкрив президент Академії наук Чехословаччини Йозеф Зубатий та ректор Українського вільного університету Олександр Колесса. Голова організаційного комітету Іван Горбачевський зачитав привітання з нагоди відкриття від різних науково-освітніх установ, товариств та окремих осіб. Робота відбувалася у чотирьох секціях: історично-філологічній, права і суспільних наук, природничій та технічно-математичній. До участі в з’їзді зголосилося 134 учасники, серед яких історики Д. Дорошенко, В. Біднов, І. Крип’якевич, К. Лоський, О. Лотоцький, С. Шелухін, філологи С. Смаль-Стоцький, Л. Білецький, І. Свенціцький, І. Панькевич, В. Сімович та ін.⁵². Зазначимо, що М. Грушевський, який повернувся з еміграції до УРСР, відмовився від участі в ньому, не було на з’їзді і представників Академії наук УРСР⁵³.

⁴⁸ Р. З. Міжнародний конгрес історичних наук і Конференція Федерації словянських істориків / Р. З. // Мета (Львів). – 1933. – 10 вересня.

⁴⁹ Комар (Львів). – 1933. – 1 жовтня.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 94 (Звіт директора Національного музею у Львові І. Свенціцького про роботу VII Міжнародного конгресу істориків у Варшаві і XIII Міжнародного конгресу мистецтвознавців в Стокгольмі). – Арк. 4.

⁵¹ Там само. – Арк. 1 зв.

⁵² С. С. Український науковий з’їзд у Празі // С. С. // Діло. – 1926. – 10 жовтня; 20 жовтня.

⁵³ Лотоцький О. Перший день українського наукового з’їзду / О. Лотоцький // Тризуб. – 1926. – Ч. 51; Його ж. Члени українського наукового з’їзду в Подєбрадах / О. Лотоцький // Там само. – Ч. 53; Його ж. Останній день українського наукового з’їзду /

Підготовчу роботу до II українського наукового з'їзду, що відбувся 20–24 березня 1932 р. у Празі, проводила Організаційна комісія на чолі з професором Українського вільного університету в Празі С. Смаль-Стоцьким та професором Української Господарської Академії у Подєбрадах І. Горбачевським. Відкриття відбулося за участі представники чеського уряду і наукових установ у великому залі філософського факультету Карлового університету. Д. Дорошенко виголосив доповідь на тему: “Організація української наукової праці на еміграції та її висліди за останнє десятиліття”, де представив здобутки українських вищих навчальних закладів і видавничу діяльність на еміграції. Потім по відповідних секціях “як і тутешні, так і приїзжі українські наукові сили виголосили свої доклади з різних галузей науки”⁵⁴. Представників з УРСР не було і на цьому зібранні. С. Смаль-Стоцький констатував, що “Радянська Україна китайським муром відгороджена від Європи і від української еміграції”⁵⁵.

Перша чверть ХХ ст. ознаменувалася відкриттям нових музеїв, що спонукало засновників до зібрань та обговорення концепції їхньої діяльності. Окрім наявних у Львові українських музеїв – Національного, НТШ, Богословського, було засновано обласні – “Бойківщина” (Самбір), “Верховина” (Стрий), “Лемківщина” (Сянок), “Гуцульщина” (Коломия), “Яворіщина” (Яворів), “Стривігор” (Перемишль). На зібраннях українських музейників, що почали проводити з 1931 р. паралельно зі з'їздами музейників Польщі, учасники звітували про виконану роботу, ділилися досвідом, визначали напрями подальшої праці. Загалом у міжвоєнний період було організовано та проведено шість таких конференцій.

Перший з'їзд відбувся 25 квітня 1931 р. з ініціативи Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові. Участь у ньому брали делегати від провінційних установ – Коломиї (А. Кобринський), Самбора (Володимир Гуркевич, Володимир Кобільник, Іван Филипчак), Станиславова (Лев Чачковський), Яворова (Михайло Фільц) та Гуртка прихильників українського народного мистецтва в Перемишлі (Олена Кульчицька). З науковими доповідями виступили Я. Пастернак про організацію та завдання обласних музеїв та М. Драган про консервацію національних пам'яток старовини. На з'їзді вирішено заснувати “Союз українських музеїв, книгозбірень і архівів”⁵⁶.

Наступне зібрання, 10 червня 1933 р. в Самборі, відкрив голова місцевого музею “Бойківщина” археолог та етнограф В. Кобільник. На нього прибули зі Львова І. Свенціцький та Я. Рудницький, зі Стрия Р. Лисович, Старого Самбора І. Максимчук⁵⁷. Зазначимо, що під музей В. Кобільник виділив чотири кімнати власного будинку. Також він був співзасновником і редактором краєзнавчого журналу “Літопис Бойківщини” (1933–1936), на сторінках якого публікували розвідки

О. Лотоцький // Там само. – Ч. 54; *Його ж.* По науковому з'їзді / О. Лотоцький // Там само. – Ч. 56.

⁵⁴ Вістник Союзу українських емігранських організацій в ЧСР (Прага). – 1932. – Ч. 9. – С. 10.

⁵⁵ *К-ч.* II Український науковий з'їзд в Празі / К-ч // Діло. – 1932. – 26 березня.

⁵⁶ Перший з'їзд українських музейників у Львові // Діло. – 1931. – 7 травня.

⁵⁷ З'їзд музейників і дослідників Бойківщини в Самборі // Новий час. – 1934. – 14 червня.

І. Крип'якевича, І. Свенціцького, Я. Пастернака, І. Фальковського, В. Гренджі-Донського, В. Охримовича, Я. Рудницького та ін., присвячені археології, історії, географії, діалектології й етнографії регіону. В. Кобільник також активно проводив археологічні розкопки городищ, стоянок, могильників на території Бойківщини, а знайденими експонатами поповнював фонди музею. На з'їзді було озвучено основні здобутки та проблеми в діяльності установи, зачитано наукові доповіді й повідомлення, які підготували господарі й гості.

Чергове зібрання музейних працівників відбулося через два роки, 9 червня 1935 р. у Львові. Участь у ньому брали І. Свенціцький, Я. Пастернак, М. Драган, Є.-Ю. Пеленський, Я. Рудницький, В. Кобільник, М. Скорик, В. Кордуба, В. Котович, Ф. Коковський, А. Кобринський, М. Кобринська, М. Фільц, В. Турянська, Б. Загайкевич та ін.⁵⁸. Головою з'їзду обрали Іларіона Свенціцького, секретарем Михайла Скорика і Франца Коковського. Представники музеїв зачитали звіти про роботу, доповіли про кількість експонатів, стародруків та рукописів. Учасники вирішили проводити наступні зібрання щороку під час латинських Зелених Свят і запровадити членські внески по 10 злотих⁵⁹.

Як і планували, наступний з'їзд провели 31 травня – 1 червня 1936 р. в Сяноці. На офіційному відкритті господарі представили реферат про місцевий музей “Лемківщина” – історію заснування, кількість експонатів, потреби та концепцію розвитку. Серед доповідачів відзначимо виступи археолога Я. Пастернака “Праісторія Лемківщини” та етнографа Ф. Коковського “Над джерелами Ослави”. Учасники мали змогу відвідати руїни старовинного замку Мимоня біля Боська⁶⁰.

У з'їзд 16–17 травня 1937 р. приймав музей “Стривігор” у Перемишлі. Зі Львова на нього завітали Іларіон Свенціцький, Лілія Парашак (Національний музей), Ярослав Пастернак, Ірина Гургула (Музей НТШ), Денис Лукіянович (Музей воєнних пам'яток), Михайло Драган (Музей Богословської академії), а також відомі історики та філологи Василь Щурат, Іван Крип'якевич, Володимир Залозецький, Роман Лукань, Ярослав Рудницький. Були присутні представники від музеїв Самбора, Сянока, Коломиї, Яворова, Сокаля, Тернополя. З'їзд почався в неділю 16 травня архієрейською службою Божою в Катедральній церкві, яку відправляє Кир Григорій. Традиційно науковці представили річні звіти, І. Свенціцький виголосив доповідь “Розвій українського мистецтва”⁶¹. Після обіду учасники відвідали перемиські музеї Греко-Католицької капітули, де оглянули старовинні документи та серед інших експонатів мали змогу побачити єпископську мітру, перероблену з корони короля Данила, епістрахиль, який подарував гетьман Б. Хмельницький

⁵⁸ III з'їзд українських музеологів у Львові // Новий час. – 1935. – 11 червня.

⁵⁹ Коковський Ф. З'їзд представників українських музеїв у Східній Галичині / Ф. Коковський // Новий час. – 1935. – 12 червня.

⁶⁰ IV з'їзд українських музейників у Сяноці // Новий час. – 1936. – 25 травня; 10 червня; 11 червня.

⁶¹ На сторожі культурно-національних цінностей (5 з'їзд українських музейників у Перемишлі) // Новий час. – 1937. – 19 травня; 5 з'їзд українських музейників у Перемишлі // Діло. – 1937. – 19 травня; 20 травня; Дучимінська О. П'ятий з'їзд українських музеологів / О. Дучимінська // Мета. – 1937. – 30 травня.

перемиському єпископу, і дорогоцінний хрест 1557 р. із перцевого дерева, а ввечері зібралися на спільну вечерю в залі “Української бесіди”. Наступного дня присутні мали змогу прослухати реферати Я. Пастернака “Археологія Перемиської землі”, І. Крип’якевича “Перемиське князівство”, В. Щурата “Малярі Перемиської землі”, Р. Луканя “Василіянські монастирі в Перемиському повіті”, С. Грицака “Перемиські друки 1800–1837” та Б. Загайкевича “Перемиські архіви”⁶².

5–6 червня 1938 р. у Народному Домі в Коломиї відбувся черговий VI з’їзд українських музейників. На відкритті І. Свенціцький зазначив, що музеї потребують власних більших і просторих приміщень, налагодженої організації відвідин, джерел постійного прибутку, фахової консервації експонатів та видання наукового часопису. Представники обласних музеїв традиційно зачитали звіти про діяльність, Б. Загайкевич виступив з доповіддю про західноєвропейське музейництво початку ХХ ст., М. Гавдяка – про межі обласних музеїв і проблеми, пов’язані з відмежуванням їхнього обсягу діяльності, В. Кобринський – про організацію обласних музеїв і приватні збірки поодиноких осіб. Увечері першого дня усі учасники збиралися на спільну вечерю, участь у якій коштувала 4 зл. Наступного дня реферати зачитали – І. Крип’якевич “Загальний нарис бувальщини Покуття”, Р. Гарасимчук “Картографічна метода в етнографічному відділі обласного музею”, Р. Лукань “Василіянські монастирі на Покутті”⁶³. Виступати на з’їзді мали також Я. Пастернак (“Археологічні проблеми Покуття”) і В. Залозецький (“Візантійські та окцидентальні джерела східно-галицької архітектури з увагою на Покуття”), однак перший в той самий час читав лекцію в Берлінському університеті, а другий не зміг прибути через хворобу⁶⁴. На підсумковому засіданні присутні вирішили “запротестувати проти нищення релігійних і культурних пам’яток і музеїв” у Радянській Україні, доручити обласним музеям влаштовувати виставки картин, що перебували у приватній власності. Було ухвалено також реорганізувати Комітети українських обласних музеїв у статутіві Союзу українських обласних музеїв, а місцем проведення наступного з’їзду обрати Стрий⁶⁵. Проте у зв’язку з політичною ситуацією він так і не відбувся.

Отже, після закінчення Першої світової війни та повоєнної економічної кризи розпочалося пожвавлення міжнародної наукової співпраці. У цей період започатковано або поновлено діяльність численних міжнародних та національних конгресів, наукових комісій, конференцій, з’їздів. Українські вчені, як члени делегацій різних країн, змушені були постійно відстоювати своє право не лише на окремі виступи, а й загалом на участь у цих міжнародних заходах. Науковцям доводилося “виборювати” урядове фінансування і просити дозволу на виїзд за кордон та оформлення необхідних документів. Важливим здобутком участі українських учених у міжнародних наукових форумах було нав’язування дружніх контактів з дослідниками з

⁶² Лукань Р. П’ятий з’їзд українських музейників / Р. Лукань // Нова зоря. – 1938. – 24 квітня; На сторожі культурно-національних цінностей (5 з’їзд українських музейників у Перемишлі) // Новий час. – 1937. – 20 травня.

⁶³ Нова зоря. – 1938. – 28 травня; Шостий з’їзд українських музейників // Нова зоря. – 1938. – 19 червня.

⁶⁴ Шостий з’їзд українських музейників. Другий день з’їзду // Нова зоря. – 1938. – 17 липня.

⁶⁵ Там само.

усієї Європи, зацікавлення їх національною історією та українськими справами, що, безперечно, мало значний вплив на подальший розвиток української науки. Внаслідок щораз більшого міжнародного напруження напередодні Другої світової війни конгреси, з'їзди, наради припинили свою діяльність, а нетривале піднесення міжнародної науково-культурної співпраці стало неможливим.

Марина Чебан. Українські вчені на міжнародних наукових форумах (1919–1939): організація, участь, тематика

Охарактеризовано участь українських учених на міжнародних наукових конференціях, з'їздах, конгресах у міжвоєнний період. Головну роль відведено висвітленню виступів членів делегацій із Другої Речі Посполитої, одночасно представлено діяльність науковців із Чехословаччини, Німеччини, УРСР. Розкрито тематику доповідей учених гуманітаріїв, дослідників природничих та точних наук.

Ключові слова: наукова конференція, українські вчені, міжвоєнний період.

Maryna Cheban. Ukrainian Scholars Taking Part in International Scientific Workshops (1919–1939): Organizing, Participation, Themes

The participation of Ukrainian scholars in international scientific conferences, congresses, forums in interwar period has been characterized in the article. The main attention has been paid to the reports of delegation members from Rzeczpospolita II, as well as to the activity of scientists from Czechoslovakia, Germany, the URSR. The themes of scholars of humanities, natural science have been viewed.

Key words: scientific conference, Ukrainian scholars, interwar period.